

XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu

Yrd. Doç. Dr. Saadet TEKİN*
Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğunda siyasi ve ekonomik gelişmelere paralel olarak, asayiş ciddi bir sorun haline gelmiştir. Balkanlardan, Kafkaslardan ve İmparatorluğun elden çıkan diğer bölgelerinden Anadolu'ya yapılan göçlerin nüfusu büyük ölçüde arttırdığı ve bu nüfus artışının suç oranında ciddi bir yükseliş doğurduğu görülmüştür. Buna karşın hapishane sayısının yeterli olmayışının izdihama neden olması, mevcut olanların da sıhhi koşullara uygun olmaması Aydın vilayeti ve mülhakatındaki hapishanelerde olduğu gibi tüm İmparatorlukta önemli bir sorun olmuştur. Bu sorunların çözümü bağlamında zor koşullara rağmen devlet hapishaneler konusunda önemli adımlar atmıştır. Öncelikle mevcut binaların sıhhi koşullara uygun hale getirilmesi, ihtiyaç duyulan hapishanelerin tamiri ve gerektiğinde yeni binaların kiralanması yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmadaki asıl amacımız, Aydın vilayeti ve mülhakatındaki hapishanelerin içinde bulunduğu genel durumu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hapishane, Aydın, Mahkum, Osmanlı

The General State of the Prisons in the Province of Aydın and Its Surrounding at the Beginning of the Twentieth Century

ABSTRACT

In parallel to the political and economical developments in the Ottoman Empire in the opening of the twentieth century, the public security had become a serious problem. It had come to light that the immigrations from the Balkans, The Caucasus and the other parts of the empire which had been lost, had mainly given a rise to the population and that this rise in the population had caused a considerable increase in the rate of crimes. However, the fact that the insufficient number of prisons caused congestion and those present did not have healthy conditions, had created a very important problem in the prisons of The Ottoman Empire as well as the prisons in the province of Aydın and its surrounding. In context of finding a solution to these problems, the state had taken important steps despite the difficult conditions. First of all, the state had tried to make the conditions healthy in the prisons those present, to repair the ones those needed and to rent new buildings when needed.

Our aim in this study is to put forward the general state of the prisons in the province of Aydın and its surrounding were in.

Key words: Prison, Aydın, Convict, Ottoman

Osmanlı İmparatorluğunda Hapishanelerin Genel Durumu

Bugün hemen her ülkede gördüğümüz hapishanelerin XVIII. Yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığından söz edemeyiz. Bireyleri itaatkâr ve yararlı hale getirmek için bir çok çalışma yapılmıştır. Kapalı tutmaya dayalı cezalandırma sistemi yani bedene yönelik şiddet içeren cezaların yerini hapis cezasının alması XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl dönemeçlerinde gerçekleşmiştir¹. Zaman

* e-mail: saadet.tekin@bayar.edu.tr

ilerledikçe ekonomik sistemlerdeki değişikliğe paralel olarak cezalandırma yöntemlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Zorunlu çalışmanın cezalandırma sistemindeki yeri azalmış ve onun yerini ıslah amaçlı hapishaneler almıştır. Modern iktidarlar toplum hayatında okulla, hastaneyle, akıl hastanesiyle, orduyla, hapishaneyle bireyselleştirmeyi sağlamış ve topluma egemen olmuştur. Hapishanelerin amacı suçun telafisi ve aynı zamanda suçlunun ıslahıdır¹. Bu amaca rağmen hapishaneler suç ve suçlu sayısını azaltmadığı gibi ölüm cezaları da çağlar boyunca istenilen sonucu vermemiştir².

Osmanlı devletine baktığımızda benzer aşamalardan geçildiğini söyleyebiliriz. Osmanlıda suç işleyen kimseler sabıkalı değilse önce uyarılırlar, şayet bu uyarıları dikkate almazlar ise ondan sonra cezalandırılırlardı. Siyaset cezasının dışında kalan suçlar için; teşhir, ta'zir, para cezası, kürek cezası, sürgün, kalabentlik gibi cezalar verilmekteydi³. Hürriyet kısıtlayıcı cezaların uygulandığı, henüz merkezi bir özellik taşımayan zindanlar, başkentte ve taşrada mevcuttu.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı padişahlar önemli reform hareketlerine giriştiler. Bunlardan bir tanesi II. Mahmut'tur. II. Mahmut siyasi birliği pekiştirecek idari düzenlemeler bağlamında reformlar yaptı. Merkeziyetçilik yönünde adımlar atıldı. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile imparatorlukta yeni bir dönem başladı. Bunu izleyen süreçte reform niteliğinde başka fermanlar da yayınlandı. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, yeni yönetim usulleri ile hak ve dokunulmazlıkları yeni bir düzene soktu. Bu yeni düzenleme can, ırz, mal ve yargılama güvenceleri ile vergi ve askerlik işlerinin adil ve düzenli hale getirilmesi gibi hedeflerden oluşuyordu⁴. Din kökenli olmayan ve tüm tebaayı ilgilendiren bu vaatlerle yeni bir hukuk devleti kavramına doğru önemli bir adım atılıyordu. Merkezi devletin etkinliğini arttırmak ve Avrupa devletlerinin müdahalelerini bertaraf etmek için mevcut yasaları yenilemek gerekiyordu. Bu bağlamda kamu hukuku alanında kanunlaştırma hareketleri başladı⁵. Bu kanunlardan ilk çıkarılan, 1840 tarihli ceza kanunuydu⁶. Bununla herkesin kanun önünde eşitliğinin altı çizilmiş, bir çok suç ve verilecek şer'i ve örfi cezalar belirtilmişti. Padişahın örfi yetkisine dayanarak verdiği ölüm cezasının kalkması can güvenliği açısından önemli bir gelişme olmuştu. Bunun sonucunda keyfi ve gizli idamlar, işkenceler tamamen kalkmadıysa da önemli oranda azalmıştı⁷. Ama henüz daha hapishane etkinlik kazanmamıştı.

XIX. yüzyılda Osmanlı; Şark ve Mısır meselelerini çözmek ve yeni ekonomik düzene ayak uydurmak zorunda kaldı. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak verilen ekonomik ve siyasi ödünler İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin, Osmanlı devletinin iç işlerindeki etkinliklerini arttırdı. Bu değişim İmparatorlukta Hristiyan nüfusu da etkiledi. Onların işledikleri suçlara karşılık verilen cezalar batıda tepkilere neden olabiliyordu. Bu durum iç güvenlik konusunu gündeme getirdi. Bab-ı Ali tarafından, başkentte polis idaresi, ülke genelinde ise zaptiye teşkilatı oluşturuldu. Bunu takip eden süreçte farklı suç işlemiş olanların aynı yerde tutulmaması gerekir noktasından hareket edilerek hapishanelerin inşası söz konusu olacaktı. 1851 tarihinde çıkarılan ikinci ceza kanunu ise daha ayrıntılı olarak düzenlendi. Suçlar; uyrukların hayatları ve kişisel

güvenliklerine, şeref ve haysiyetlerine ve mallarına karşı işlenenler olmak üzere üç bölümde toplanıyordu. Kamu davası anlayışı ilk kez bu kanunla Osmanlı hukukuna girdi⁸. Rüşvetle mücadele için de 1855'te bir kanun çıkarıldı. 1856 Islahat Fermanı'ndan hemen sonra da hazırlanan maliye hazinesi bütçe masraf kalemine hapisanelerle ilgili ödenek konuldu. Bu durum hapisanelerin modernizasyonu için çalışmaların başlayacağını gösteriyordu. Zindandan ve mahbesten hapisaneye geçiş ancak yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşecekti. 1858 yılında ise, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan yararlanılarak yeni bir ceza kanunu hazırlandı. Bu kanunla kamu düzenine karşı işlenen suçların, şikâyet olmasa da devletçe cezalandırılacağı ilkesi benimseniyordu⁹. Tanzimat döneminde yargı örgütünde de önemli gelişmeler kaydedildi. Fransız ceza kanunu kabul edildi. Modern ceza mahkemeleri ve savcılık kurumu düzenlendi. Şeriat mahkemelerine yeni düzenlemeler getirilirken gayr-ı Müslim ve Müslümanlardan oluşan karma mahkemeler ve ayrıca konsolosluk mahkemeleri oluşturuldu¹⁰.

Kanuni Esasi'nin yürürlüğe konması ile parlamentolu yeni bir dönem başladı. Kanuni Esasi ile adalet kurumunun ıslahı için; mahkemelerin açık hale getirilmesi, hâkim yetiştirilmesi, hâkimlerin maddi ve manevi güvence altına alınması, şer'i davaların şeriat, nizami davaların nizamiye mahkemelerinde görülmesi kabul edildi. Herkesin mahkemede hakkını savunmak için gerekli gördüğü meşru vasıtaları kullanabilmesi, hâkimlerin azledilmemesi, amme hukukunu korumak için savcılarının tayin edilmesi, şikâyet olunan büyük devlet memurlarının suçlu olup olmadığını tespit etmek üzere bir Divan-ı Ali kurulacağı belirtilmişti¹¹.

1878'den itibaren II. Abdülhamit'in istibdat devri başladı. Adli alanda uygulamaların dışına çıkıldı. Sait Paşa adliye ıslahatını sürdürmeye çalışmışsa da tam anlamı ile başarılı olamamıştır¹².

XX. Yüzyıla gelindiğinde iç ve dış gelişmeler hızla özgürlükçü hareketleri tekrar canlandırdı¹³. Bu gelişmeler bağlamında İttihat ve Terakki Cemiyetinin baskısıyla II. Abdülhamit anayasayı 24 Temmuz 1908'de tekrar yürürlüğe koyarak meşrutiyeti ilan etti. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde oluşan o iyimser hava devam etmedi. Demokratik deneyim geçirmemiş bir ülkede yeni anayasa ile başlayan özgür ortam ve basın özgürlüğü kısa zamanda iç çekişmelere ve anarşiye yol açtı. 1909-1911 yılları arasında, İttihat ve Terakki ülkenin en güçlü siyasal organı haline geldi. Daha sonra da meclisi dağıtarak adım adım diktatörlüğünü ilan etti.

Tam bir dağılma süreci yaşayan imparatorlukta içte bu sorunlar yaşanırken Arnavutluk'ta, Yemen'de ayaklanmalar ve huzursuzluklar devleti daha da yıpratıyor, Avrupa dikkatini Balkanlar'a çeviriyordu. Balkan yenilgisinden sonra Türklerin elinde bu günün Trakyası kadar bir toprak parçası ve on binlercesi katledilmiş ve bir o kadarı da her türlü mal varlığını geride bırakmış olarak büyük bir sefaletle yollara dökülmüş olan Rumeli muhacirleri kaldı. 93 harbi ve Balkan bozgunuyla yalnız Rumeli ve Balkanlardan değil, başta Kafkaslardan olmak üzere imparatorluğun elden çıkan diğer bölgelerinden de çok büyük sayıda göçler, Anadolu'daki nüfusu arttırdı ve daha da önemlisi halkın tepkisini yol açtı¹⁴.

Yukarıda değindiğimiz bütün bu siyasi, ekonomik sorunlar ve göçlerle birlikte ortaya çıkan sosyal karmaşa devletin işini daha da zorlaştırıyordu. Bu zor ortam içinde hapishaneler konusuna önem verilmesindeki temel amaçlardan biri de devletin gücünü kanıtlamaktı. İncelediğimiz ve bu dönemi kapsayan ilgili belgelerde mahkum sayısının fazla olması ve bundan kaynaklanan sağlık, temizlik vb. sorunlardan sıkça bahsedilmesi dikkat çekicidir. Göçlerin yoğun olarak görüldüğü dönemlerde mahkum ve suç sayısındaki artışın tesadüfi olmadığı düşünülebilir¹⁵.

XX. yüzyılın başlarında bu süreç devam ettiği için yeni hapishanelerin inşası veya mevcutlarının tamir edilmesi söz konusuydu. Yeni inşa edilecek hapishanelerin sıhhat ve medeniyet kaidelerine uygun olması, bahçe ve gezinti mahallerinin oluşturularak mahkûmların buralarda teneffüs etmelerine müsaade edilmesi gibi bir takım özelliklerin olduğu Dahiliye Nezaretinden bildirilmiştir¹⁶. Bu konuya ilişkin yazışmaların imparatorlukta devam ettiğini görüyoruz. Bunlardan birinde hapishanelerde yirmi sekiz bin küsur mahkûm ve mevkufun bulunduğu dolayısıyla da mevcut hapishanelerin yeterli olmadığı ama şimdilik tamir edilerek bu sorunun çözülmesi yoluna gidileceği bildiriliyordu¹⁷. Bir başka yazıda ise yine mahkûm sayısının fazla olmasından dolayı yeni binaların kiralanmasından söz edilmektedir¹⁸.

Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Durum

Bu dönemde hapishaneler konusundaki genel sorunların Aydın vilayeti ve mülhakatı hapishanelerinde de görüldüğünü açıkça söyleyebiliriz¹⁹. Aydın vilayetine bağlı dört liva ve kazalarında nisa ve zikir hapishanelerinin mevcut olduğunu görüyoruz. Zikir hapishanelerinin büyük bir bölümü devlete ait olup hükümet konağı dâhilindedir. Nisa hapishaneleri ise icar ile tutulmuş imam evi ya da güvenilir kadınlara ait evlerde birer ikişer oda biçimindeydi.

Mahkûm sayısına gelince; İzmir livasında 1081 erkek 25 kadın mahkûm, Saruhan livasında 1041 erkek 47 kadın mahkûm, Aydın livasında 720 erkek 12 kadın mahkûm ve Denizli livasında ise 456 erkek ile 12 kadın mahkum vardı. Görüleceği üzere mahpus sayısının hayli kalabalık oluşu dikkati çekmektedir. Bu durum beraberinde mevcut hapishanelerin yetersizliğini ve yeni hapishanelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır²⁰.

Ulaşabildiğimiz belgelerin tümünde suçlar ve suçlu sayıları tam olarak belirtilmemiş ise de, Aydın hapishanesi²¹ ile Saruhan sancağının bazı kazalarındaki hapishanelerin dörder aylık yoklama cetvellerinde ayrıntılı olarak bir döküm verildiğini görüyoruz. Buna göre²² Tablo 1'de de görüldüğü üzere, mahkûmların ve mevkufaların cinayet, cünha ve kabahat gibi suçlardan dolayı hapishanede oldukları anlaşılıyor. Erkeklerin kadınlara oranla daha çok suç işledikleri görülmektedir.

Tablo 1. Aydın Vilayeti ve Saruhan Sancağının Bazı kazalarındaki Mahkûm ve Mevkuf Durumu

YER	MAHKÛM						MEVKUF					
	Cinayet		Cünha		Kabihat		Cinayet		Cünha		Kabihat	
	Zikur	İnas	Zikur	İnas	Zikur	İnas	Zikur	İnas	Zikur	İnas	Zikur	İnas
Aydın (Vilayeti)	291	4	337	6	-	-	305	4	-	-	-	-
Gördes (Kazası)	-	-	3	1	-	-	20	-	-	-	-	-
Eşme (Kazası)	-	-	20	1	13	1	4	-	26	5	-	-
Kula (Kazası)	-	-	14	5	1	1	-	-	9	2	-	-
Kırkağaç (Kazası)	-	-	10	1	-	-	9	-	-	-	-	-
Soma (Kazası)	-	-	20	2	11	4	36	3	-	-	-	-
Salihli (Kazası)	-	-	22	2	-	-	6	-	5	-	-	-
Turgutlu (Kazası)	-	-	20	3	-	-	7	-	-	-	-	-
Alaşehir (Kazası)	16	-	17	1	-	-	192	3	9	-	-	-
YEKUN	307	4	463	22	25	6	579	10	49	7	-	-

İncelemekte olduğumuz Aydın ve mülhakatındaki hapisanelerde 18 yaşında ve daha küçük mahkûmların sayısı ise 135'tir. Mahkûmiyet süreleri 1 ile 10 yıl arasında değişmektedir²³.

Hapishanelerin umumi durumlarına bakacak olursak; İzmir hapishanesi muntazam olmasa da sağlam bir bina olup, tevkifhane de dâhil 850 mahpus barındırabilir durumdadır. Hapishanenin inşası ferman dairesinin belirlediği biçimde yapılmamış olup denize 400 metre mesafede, çamurlu ve havadar olmayan bir mevkide bulunmaktadır. Gayet havadar olan Kadifekale civarında oldukça harap bir halde bulunan kale taşlarından da yararlanarak dört misli büyüklükte yeni bir hapishanenin yapımının mümkün olabileceği ve buraya aşağıdan kumpanya suyu çıkarmak şartıyla tamir masrafından da kurtulunacağı bildirilmiştir.

Nif kazasındaki hapishane hükümet dairesi içinde, bir koğuştan ibaret olup 15- 20 kişiyi barındırabilecek küçük bir mekândır. Ziraat bankasının duvarı ile hükümetin kapısı yönünde, tamirinin mümkün olmadığı, ıslah için hükümet dairesinin kuzeyinde geniş bir arazi üzerinde yeni bir hapishane ve tevkifhane inşasının uygun olacağı bildirilmiştir.

Karaburun hapishanesi bir koğuştan ibaret olup, sahilde inşa edilmekte olan hükümet dairesi içerisinde.

Kuşadası hapishanesi 22,5 metre ve 10 metrelerden oluşan iki oda, 6,5 metre gardiyan odası, 2,5 metre abdesthane ve 37,5 metrelik bir avludan oluşuyor. Hükümet konağının bodrum katında sıhhi koşullara uygun olmadığı belirtilmiş, tamirle ıslah edilemeyeceği için yeni bir hapishane inşasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Çeşme hapishanesi hükümet dairesinin alt kısmında cümle kapısının karşısındadır. Biri 3 metre eni 5 metre boyu diğeri 2,5 metre eni 4 metre boyu olmak üzere 2 odadan ibarettir. 2,5 metre eni ve 4 metre boyunda bir oda da tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Hâlihazırda bir hapishane var ise de sıhhi koşullara uygun değildir. Yeni bir hapishane inşasına ihtiyaç vardır.

Birunabad'da bir hapishane yoktur. Hükümet konağı müstemilatında bir oda mevcut olup, tevkif edilmiş olanlar 24 saatten fazla bırakılmayıp İzmir'e sevk edilmektedir.

Tire'de ise erkek hapishanesi 227,7 metre olup hükümet konağı avlusunda, kadın hapishanesi 165,6 metre olup dışarıdadır. Kadın hapishanesi hâlihazırda kullanılabilir durumda ama erkek hapishanesi yeniden yapılmadıkça tamirle ıslah edilebilecek durumda değildir. Sağlığı tehdit edecek derecede harap, rutubetli, karanlık ve hava almaz bir şekildedir.

Ödemiş'te erkek hapishanesi 884,65 metre arsadan oluşmakta ve hükümet konağı müstemilatındadır. Kadın hapishanesi ise iki odalı olup dışarıda bir hanedir. Erkek hapishanesi tamir edilse bile kullanılamayacak derecede haraptır. Havadar olmayan, insan sağlığını tehdit edecek vaziyettedir. Cinayet suçlularının kolaylıkla duvarı delip kaçabilecekleri kadar güvensiz durumdadır. Derhal hükümet adına güzel bir arsanın üzerine ağır suçlular ile diğerlerini ayırabilecek, kadın ve erkek hapishaneleri inşa edilmelidir.

Urla hapishanesi ise tahminen 41,4 metre kadar hükümet konağı içinde olup, hapishane 9 akçeye inşa edilmiş, tamire dahi ihtiyaç bulunmamaktadır.

Foçateyn kazasındaki hapishanelere gelince, erkek hapishanesinin boyu 8, eni 7 metre tevkifhanenin ise boyu ve eni 6'şar metre olup hükümet konağı müstemilatındadır. İki koğuştan oluşan hapishane rutubetli ve güneş ışığından mahrumdur. İkinci bir kat inşa edilmiş olsa da ihtiyacı karşılayamamaktadır. Yeni bir hapishaneye ihtiyaç vardır.

Bayındır hapishanesi ise 18 metre uzunluğunda 9 metre genişliğinde olup hükümet konağı müstemilatındadır. Tamirat mümkün olmayacağı için yeni bir hapishane inşası gerektirmektedir.

Menemen hapishanesi tahminen 35 metre olup, hükümet konağı bahçesindedir. Mevcut hapishane basık, rutubetli ve sıhhi koşullara uygun değildir. Avluda iki odanın inşası gereklidir.

Seferihisar hapishanesinin eni ve boyu 3,45 metre olup avlusu da tahminen 89,01 metredir. 1909 tarihinde adliyenin yapılmasından sonra daha önce ahır olarak kerpiçten yapılmış olan mekân hapishaneye çevrilmiştir. Tutuklu ve mahkûmlar bir arada bulunmaktadır. Tamir ile mümkün olmayacağından yeni bir hapishaneye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bergama hapishanesi tahminen 648 metre olup hükümete ait arsa dâhilindedir. Arsa duvarları jandarma koğuşu ile süvari ahırları ile çevrili, 15 mahkûmu barındırabilecek kadar olmasına rağmen çok daha fazla mahkûm ve mevkuf barındırılmaktadır. Daha önce inşa edilmiş olan bölüme cinayet failleri, bir kısım mahkûm ise barakalarda ikamet etmektedir. Yeni bir hapishane inşası

için gerekli tetkikler ve çalışmalar yapılmıştır. Biran önce bu binanın yapılması zaruridir.

Manisa hapishanelerine bakacak olursak; hapishanenin bulunduğu mevki çok iyi değildir. Kışla-i Osmani civarında hükümet konağı dışındadır. Erkek hapishanesi 1072,95 metre kadın hapishanesi 276 metre olup, erkek hapishanesinin bahçe ve müştemilatı sairiyle beraber 2935,95 metredir. Erkek hapishanesi 200 kişilik olmasına rağmen çok daha kalabalık olup izdiham söz konusudur. Alaşehir'de ayrı bir liva adliyesi yapılmış olması, kısmen izdihamı hafifletecekse de hapishane küçüktür. Tamir etmek de çözüm değildir. Tamir gideri ile 500 kişilik modern bir hapishane yapılabilecektir. Kadın hapishanesi ise 200 lira gibi bir para ile tamir edilerek kullanılabilir hale gelecektir.

Alaşehir'deki kaza hapishaneleri; erkek hapishanesi hükümet konağı dahilinde kadın hapishanesi ise 3-4 kişi barındıracak sıhhi olmayan bir damdan ibarettir. Kaza hapishanesi eni ve boyu 4'er metreden 3 adet koğuştan oluşmaktadır. Alaşehir'e cinayet mahkemesi teşkil edilmiş ve hapishanenin yetersiz olması nedeniyle cinayet tutukluları Manisa'ya gönderilmektedir. Bu duruma bir an önce son verilmesi için yeni bir hapishaneye ihtiyaç vardır.

Akhisar hapishanesi 1912 yılında tamir edilmiş, havalandırma alanı bir metre genişletilerek rutubet bertaraf edilmiştir.

Salihli hapishanesi hükümet konağı dâhilinde 93,84 metrelik bir arazi üzerindedir. Hapishane karanlık ve tamir ile de uygun hale getirilemeyeceğinden dolayı yeni bir hapishane inşası gereklidir.

Turgutlu'daki (Kasaba) hapishaneler 234,6 metre olup, hükümet binasının arsaşındadır. Kadın hapishanesine uygun bir yer tedarik edilemediğinden zorunlu olarak hükümet dairesinde oluşturulmuştur. Bir kadın hapishanesi inşası gereklidir. Erkek hapishanesi 2 koğuş ile 1 gardiyan odası, 1 jandarma koğuşu ve yeterli avluya sahiptir. 1911 senesinde inşa edilmiş olup tamire ihtiyacı yoktur.

Demirci kazası hapishanesi ise hükümet malı olup jandarma koğuşu ile hükümet dairesi arasındadır. Hapishane sıhhi olmadığından uygun şartlarda yeni bir hapishaneye ihtiyaç vardır.

Kula hapishanesi, arazisi 3 metre eni ve 7 metre boyu olan bir hapishane olup hükümet konağı dâhilindedir. Hapishane avlusunun boyu 9 metre eni 8 metredir. Abdesthanenin tamire ihtiyacı olduğu raporlarda bildirilmiştir.

Eşme kazası hapishanesi jandarma dairesi ile hükümet konağı haricinde ama civarındadır. Hükümet dairesi müştemilatındadır. Hapishane koğuşu 6,9 metredir. Yeniden yapılmasına ihtiyaç yoktur. Sadece küçük bir hamamın hapishaneye ilavesi uygundur.

Kırkağaç hapishanesi hükümet konağı dâhilindedir. Hapishane müştemilatından biri tevkifhane, diğeri hapishane olmak üzere 20'şer kişiliktir. Ayrıca 7 kişilik misafirhane, bir gardiyan odası mevcuttur. 1315 yılında yeniden inşa edildiğinden sıhhi olup tamire ihtiyacı yoktur. Yalnız hapishaneler nizamnamenin 90. maddesi uyarınca 18 yaşından küçük mahkûmların ayrı tutulması için bir ilave odaya ihtiyaç vardır.

Soma kazası hapishanesi hükümet dairesi avlusunda bir çatı altı ile iki oda, arada küçük karanlık bir gardiyan odasından ibarettir. İki pencereden başka hava alacak yer yoktur. Zemini de ıslak olup sıhhi değildir. Tamiri hiçbir fayda sağlayamayacağından yeniden ve bir hasta odası ile bir kadın hapishanesi ilave edilerek yapılması gerekmektedir. Hükümet arsası gayet geniş olduğundan yeni bir arsaya ihtiyaç olmayıp, sadece inşası için izin verilmelidir.

Aydın hapishanesinin bulunduğu arsa hükümet konağı müştemilatındadır. 1714 metrelik arsa üzerinde 760 metreyi kapsayan hapishane harap halde olup ciddi bir tamire ihtiyaç vardır. 500 lira masrafla hapishanenin ıslahı ve tamiri mümkündür.

Nazilli kazası hapishanesi²⁴ ve tevkifhanesi hükümet konağında iki odadan ibarettir. Tamiri mümkün olamayacağından hükümet konağının yeniden yapılmasıyla hapishanenin, konağın arazisi üzerinde ayrıca bina edilmesi uygundur.

Çine kazası hapishanesi tahminen bir arşunluk olup, hükümet konağı müştemilatındadır. Yeni bir hapishaneye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bozdoğan kazası hapishanesi hükümet konağı dâhilinde erkeklere ait iki koğuştan ibarettir. Uygun olmamasından dolayı tamir ettirilmiştir. Karacasu kazası hapishanesi hükümet dairesi müştemilatında bir odadan ibarettir. Boyu 12 ve eni 4 metreden oluşmaktadır. Tamiri mümkünse de bulunduğu mahalde inşası mümkün değildir. Hükümetin tedarik edeceği bir başka mahalde, kadınlar için de bir yer belirlenerek inşası gereklidir.

Denizli hapishanesine gelince; hapishanenin bulunduğu arazi birinci derecede önemli olup hükümet konağı dâhilinde hükümet dairesi müştemilatındadır. 250 kişilik hapishane ve tevkifhane olarak yapılmış binadır. Binanın zemininin ve etrafının rutubetli olması, tamir edilmiş olmasına rağmen, hapishane sıhhi bir şekilde getirilememiştir. Ayrıca aşırı kalabalıktan dolayı izdiham söz konusudur.

Tavas kazası hapishanesi ve tevkifhanesi hükümet dairesi müştemilatındadır. Hapishane, tevkifhane ile birlikte olup iki oda ile ufak bir gardiyan odası ve bir abdesthaneden oluşmaktadır. Sıhhi olmayıp pencereleri ufaktır. Tamir ile düzeltilebilecek durumda değildir. Kazanın 100 kişilik bir hapishaneye ihtiyacı vardır.

Buldan kazası hapishanesinin bulunduğu arazi ikinci derecede olup hükümet konağı dâhilinde ve müştemilatındadır. Hapishane harap bir halde olup, tamiri mümkün değildir. Bu yüzden de yeni bir hapishane inşasına ihtiyaç vardır.

Sarayköy kazası hapishanesi ise hükümet konağı dâhilinde ve hükümet binasında adliye dairesinin alt katında 2 koğuştan ibarettir. Nisa hapishanesi ise hükümet binasının dışındadır. Zemin katta olan hapishane ışıktan mahrum, rutubetli ve zindan gibi bir yerdir. Mahkûmlar sık sık hastalanmakta ve aralarında vefat edenler olmaktadır. Ayrıca hastaları muayene içinde hayli para sarf edilmektedir. Yeni bir hapishaneye ihtiyaç olduğu ve bunun için gerekli yerlere defalarca başvurulduğu belirtilmiştir.

Çal kazası hapishanesi de hükümet konağının güneyinde ve dışındadır. Bir gardiyan odası, bir jandarma koğuşu, bir tevkifhane ve iki oda hapishane, bir oda nisa hapishanesinden oluşmaktadır. İki odadan ibaret olan hapishane 30 kişiliktir. Mahkûm sayısının fazla olması hariçte bir yer tedarikini zorunlu kılmaktadır. Dört büyük oda oluşturulduğunda 60-70 kişiyi alabilecektir. Hapishane yakınına jandarma koğuşu yapıldığı için hapishanede de gerekli düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Bunun için de onay verilmesi istenmektedir²⁵.

Garbi karaağaç kazası hapishanesi ise, eni 10 metre boyu 22 metre olup hükümet dairesindedir. Tamir ile iyi duruma getirilebilir. Koğuşlar ile beraber daire genişletilebilir. 15-20 bin kuruş masrafla bu işin halledilebileceği anlaşılmaktadır.

Torbalı nahiyesi hapishanesi, 1,5 metre eni 3 metre boyu olan bir odadan ibaret olup hükümet dâhilindedir. Nahiye olmasından dolayı mevkuf ve mahpus sayısı az olup sıkıntı olmamaktadır. Tutuklular merkez vilayete Torbalı zahtiyesi tarafından gönderilmektedir.

Gördes kazası hapishanesi hükümet konağı dâhilindedir. Tamire ihtiyaç vardır. Hapishanenin iç tarafındaki tutuklulara ait bulaşık vb. işleri yaptıkları bölümünde tamir gerekmektedir.

Bu belgelere dayanarak Aydın vilayeti ve mülhakat hapishanelerini çeşitli açılardan genel olarak değerlendirecek olursak:

a- Sağlık: Genel olarak sağlık koşullarının yetersiz olduğu görülür. Hapishanelerin bir çoğu hükümet konağının bir parçası ya da bodrum katıdır. Dolayısıyla basık, rutubetli, güneş ışığından mahrum ve havasızdır. Bu da mahkûmlar için sağlıksız bir ortam oluşturmaktadır. Bu koşullar Sarayköy'de olduğu gibi mahkûm ölümlerinin sıkça görülmesine neden olmakta ve muayene için hayli para sarf edilmektedir. Bu ölümlerin engellenmesi amacıyla Soma hapishanesi için ayrı bir hasta odası istendiği göze çarpmaktadır. Karaburun, Çeşme, Tire, Ödemiş, Foçateyn, Menemen, Demirci, Soma, Tavas, Sarayköy gibi kazaların yanı sıra Denizli ve İzmir gibi merkezlerde bile benzer sorunlarla karşılaşmaktadır. Yetersiz sağlık koşullarına mahkûm sayısındaki fazlalık da eklendiğinde, hastalıkların salgın halini alması, insan sağlığını tehdit eder boyuta ulaşması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, bu sorunları gidermek amacı ile yeni inşa edilecek hapishanelerin sıhhat ve medeniyet koşullarına uygun olması, bahçe ve gezinti yerlerinin oluşturularak mahkûmların buralarda teneffüs etmelerine izin verilmesi gibi taleplerde bulunulmuştur. Bu da mahkûm sağlığının dikkate alınmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

b- Bina yetersizliği: Kuşadası, Birunabad, Foçateyn, Nif ve Çal kazalarındaki gibi hapishanelerin çoğu tek oda ve hükümet konağı dahilindedir. Bu da kullanımı zorlaştırmaktadır. Ayrı bina halinde olan hapishanelerde bile güvenliği tehdit eden, kaçışı kolaylaştıracak kadar dayanıksız yapılar görülmektedir. Hatta Seferihisar hapishanesinin ahırdan bozma kerpiç olması ilginç bir örnektir. Bu dönemde sağlam ve koşullara uygun olarak yeterli olan hapishanelerin sayısı oldukça azdır. Bu hapishaneler Urla, Turgutlu, Eşme ve

Kırkağaç hapishaneleridir. Mevcut hapishanelerin ilk etapta tamirle ıslahına çalışılmıştır. Ancak tamir bazı durumlarda çözüm getirememektedir. Denizli'deki hapishane elden geçirilmiş ise de sıhhi şartların yetersizliği ifade edilmiştir. Alaşehir'deki hapishanenin tamiri için gerekli olan para ile 500 kişilik yeni bir hapishanenin yapılabileceğinin belirtilmesi durumun ciddiyetini gösterir. Binaların yetersizliği nedeniyle, bazı kazalarda adi ve ağır suçluların aynı yerde tutulmasına çözüm bulunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu belgeler, ayrıca mahkumlara daha iyi koşulların sağlanması yolunda yeni adımlar atıldığını da göstermektedir. Mekan olarak binaların büyütülmesinin dışında bazı kavramlardan da söz edilmiştir. Örneğin büyüklüğü yeterli olan Eşme hapishanesine bir hamam ilavesinin gerekliliği belirtilmiştir. Kırkağaç hapishanesinde bir misafirhane bulunması da çarpıcı bir örnektir.

c- Mahkum sayıları: Tablolarda da görüldüğü gibi mahkum sayısının fazlalığı, yetersiz ve sağlıksız koşullarda eklenince daha büyük sorunlar doğuruyordu. Bu durum yeni hapishanelerin yapılmasını gündeme getiriyor, bu da devlete ekonomik açıdan yeni bir yük oluşturuyordu. Bergama, Manisa ve Denizli başta olmak üzere vilayetin bazı kazalarında mahkum sayısının fazlalığından kaynaklanan sorunlardan oldukça sık bahsedilmektedir. Bu sorunun giderilmesi için öncelikle mevcut binaların tamiri yoluna gidilmiş, mahkum sayısının izdihama yol açtığı yerlerde ise yeni binaların kiralanması gündeme gelmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmadaki asıl amacımız, Aydın ve mülhakatındaki hapishanelerin içinde bulunduğu genel durumu ortaya koymaktır. Osmanlı devletinde değişen siyasi ve ekonomik koşulların, suç ve ceza, cezalandırma, adalet gibi kavramlarda da gelişmelere yol açtığını net bir şekilde Aydın vilayeti kapsamında bir kez daha tespit ettik. Savaş ortamının sürüyor olması hatta büyük savaş öncesi koşullara rağmen devlet yetersiz de olsa hapishaneler konusunda önemli bir adım atmıştır.

Görüldüğü üzere hapishaneler konusu devleti bir hayli uğraştırmıştır. Bu konuda devam edecek olan çalışmalarımız ve yeni belgelerin gün ışığına çıkması, konuyu daha iyi bir şekilde ve bütünüyle ortaya koyacaktır.

DİPNOTLAR

1. Michel Foucault, İktidar ve Direnme Odakları çev. Ali Akay, İstanbul 1995, s. 102
2. Albert Camus / Artur Koestler, Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler, çev. Ali Sirmen, İstanbul 1986
3. Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun, Zindanlar ve Mahkumlar, İstanbul 2006, s.48
4. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), İstanbul 1996, s.66
5. Gülnihal Bozkurt, "Tanzimat ve Hukuk" Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 1994, s.272
6. Coşkun Üçok / Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1976, s.322

7. Tanör, A.g.e. , s.83
8. Bozkurt, A.g.y. , s.273
9. Bozkurt, A.g.y. ,s.274
10. Tanör, A.g.e. , s.92
11. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983, cilt: 8, s.345
12. Karal, A.g.e. , s.348-349
13. Sina Akşin, "siyasal Tarih (1789-1908)", Türkiye Tarihi,İstanbul 1997, cilt 3, s.177
14. Kemal Beydilli, " Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü" Türk İnkılap Tarihi, Ankara 2005,s. 93
15. Saadet Tekin, "19.yüzyıl sonu 20. yüzyıl Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış" , Tarih ve Toplum, Ocak 2001, s.12
16. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 144, Vesika No: 17
17. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 145, Vesika No: 31
18. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 143, Vesika No: 10
19. B.O.A. DH. MB. HPS. M. Dosya No: 10, Vesika No: 6
20. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 140, Vesika No: 51
21. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 150, Vesika No: 48
22. B.O.A. DH. MB. HPS. Dosya No: 152, Vesika No: 27
23. B.O.A. DH.MB.HPS. , Dosya No: 158, Vesika No: 52, Ayrıca bütünlüğü sağlamak açısından hapishane boyutları metre cinsinden verilmiştir.
24. Tekin, A.g.m., s.11-14
25. B.O.A. DH. MB.HPS. , Dosya No: 10, Vesika No: 6

KAYNAKÇA

- AKŞİN, Sina, "Siyasi Tarih (1789-1908)", Türkiye Tarihi 3, İstanbul,1997, s, 177
- BEYDİLLİ, Kemal " Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü" Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 2005, s, 93
- BOZKURT, Gülnihal " Tanzimat ve Hukuk", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara, 1994, s,272
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 144, Gömlek No: 17
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 145, Gömlek No: 31
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No. 143, Gömlek No: 10
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 10, Gömlek No: 6
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 140, Gömlek No: 51
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 150, Gömlek No: 48
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 152, Gömlek No: 27
- BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 158, Gömlek No: 52
- CAMUS, Albert / Koestler, Arthur, Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler, çev. Ali Sirmen, İstanbul, 1986
- FOUCAULT, Michel, Hapishanenin Doğuşu, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara, 1992, s,289

-----, İktidar ve Direnme Odakları, çev. Ali Akbay, İstanbul, 1995, s, 102

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1983, cilt: 8, s, 345

NASKİLİ, Emine Gürsoy / Altun, Hilal Oytun, Zindanlar ve Mahkumlar, İstanbul, 2006, s, 48

TANÖR, Bülent, Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul, 1996, s, 66

TEKİN, Saadet, “ 19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış”, Tarih ve

Toplum, Ocak 2001, s, 12

ÜÇOK, Coşkun / Mumcu, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 1976, s, 322

Tablo 2. Aydın ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu

Vilayet İsmi	Kazanın İsmi	Livanın İsmi	Nisa Hapishanesi	Hükümet Malımı	Mahpus Adedi		
					Erkek	Kadın	
İzmir	-	-	Vardır	Evet	736 111	12 5	Mahkum Mevkuf
Aydın	Nif	İzmir	Vardır	İcar	11	-	
İzmir	Karaburun	İzmir	Yoktur	Evet	5	-	
Aydın	Kuşadası	İzmir	Yoktur	Evet	10 31	2 -	Mahkum Mevkuf
Aydın	Çeşme	-	Vardır	-	12	-	
Aydın	Birunabad	-	Yoktur	Yoktur	-	-	
Aydın	Tire	İzmir	Vardır	Evet	59	-	
Aydın	Ödemiş	İzmir	Vardır	İcar	47 64	4 -	Mahkum Mevkuf
Aydın	Urla	İzmir	Vardır	Evet	30	-	
Aydın	Foçateyn	-	İcar ile	Evet	5	-	
İzmir	Bayındır	İzmir	Vardır	Evet	26	-	
Aydın	Menemen	-	Vardır	Evet	39	-	
Aydın	Seferihisar	-	Vardır	İcar	4	-	
Aydın	Bergama	-	İcar ile	İcar	97	2	
-	Manisa	-	Vardır	Evet	746	15	
Aydın	Alaşehir	Saruhan	Vardır	Evet	21 18	1 2	Mahkum Mevkuf
Aydın	Akhisar	Saruhan	İcar ile	İcar	6	-	
Aydın	Salihli	Saruhan	İcar ile	Evet	42	11	
Aydın	Kasaba	Saruhan	Vardır	Evet	48	2	
Aydın	Demirci	Saruhan	Vardır	İcar	50	4	
Aydın	Kula	Saruhan	İcar ile	Evet	37	4	
Aydın	Eşme	Saruhan	Vardır	İcar	36	3	
Aydın	Kırkağaç	Saruhan	Yoktur	Evet	10	1	
Aydın	Soma	Saruhan	Yoktur	Evet	45	4	

Tablo 2. Aydın ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu (Devam)

Vilayet	Kazanın	Livanın	Nisa	Hükümet	Mahpus Adedi		
İsmi	İsmi	İsmi	Hapishanesi	Mahımı	Erkek	Kadın	
Aydın	Aydın	Aydın	İcar ile	Evet	600	9	
İzmir	Nazilli	Aydın	Yoktur	İcar	58	1	
Aydın	Çine	Aydın	Vardır	Evet	41	-	
Aydın	Bozdoğan	Aydın	Yoktur	Evet	9	2	
Aydın	Karacasu	Aydın	İcar ile	İcar	12	-	
Aydın	Denizli	Denizli	Yoktur	İcar	300	14	
Aydın	Tavas	Denizli	Tevkifhane Vardır	Evet	16 23	- 2	Mahkum Mevkuf
Aydın	Buldan	Denizli	Vardır	İcar	37	12	
Aydın	Sarayköy	Denizli	Vardır	İcar	17	1	
Aydın	Çal	Denizli	Vardır	Evet	21	1	
İzmir	Garbi Karaağaç	Denizli	Vardır	Evet	41	1	
İzmir	Torbalı	-	-	Evet	-	-	
İzmir	Gördes	Saruhan	Vardır	İcar	17	2	

